

ՊԵՏՐԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԺԱԿՈՒՆԻ

Ինչ որ ալ եղած ըլլայ զլիսաւոր պատճառը, երկուքին ալ մահուան վճիռը արձակեց Արշակ թագաւորը:

Երբ արքայի դաժան տրամադրութիւններուն վերահասու եղան, Տիրիթ և Վարդան Մամիկոնեան անմիջապէս ծրագրեցին փախուստ տալ և ապաստանիլ Շապուհի մօտ⁽²⁶⁾: Բայց չյաջողեցան: Վասակ Մամիկոնեան աւելի արագաշարժ գտնուեցաւ:

Ան սպանեց իր հարազատ եղբայրը դաւադիր եղանակով մը: Խուճը մը զինուորներ հետը առած ան գնաց Վարդանի էրախանի կոչուած բերդը, Տայք գաւառի մէջ: Զօրքերը սովորական հագուստ հագած էին, որպէսզի կասկած չ'արթնցնեն, բայց իրենց դաշոյնները պահած հագուստնին տակ: Վասակ և իր մարդիկը առանց այլևայլի ներս ընդունուեցան, և յարմար բոպէն զաւուսն ինկան Վարդանի վրայ և տեղնուտեղին սպանեցին զայն⁽²⁷⁾:

Այս երկու սպանութիւնները քաղաքական ինչ նպատակով ալ եղած ըլլային, թերեւս Արշակ կը խորհէր որ կողմնակի օգուտ մըն ալ կրնային ունենալ, այն է, սիրաշահիլ Փառանձեմը, որ այնքան կրսկծալի պատճառ ունէր ատելու Տիրիթն ալ, Վարդանն ալ:

Թագաւորական գահը ամրապնդելու մշտական մտահոգութիւնը Արշակին թելադրեց ձեռնարկ մը, որ իր ձեռքը յաջող և ազդու զէնք մը պիտի ըլլար նախարարներու դէմ:

Սա քաղաքի մը շինութիւնն էր:

Արշակաւան անունը մինչև այժմ յաջոհայ ժողովուրդի ստացած է այնպիսի նողկալի նշանակութիւն որ զրոյ մը կամ պատմաբան մը դեռ բերանը չբացած, կամ տող մը չգրած թագաւորի այս հսկայական ձեռնարկի մասին, կամ բացատրելու արքային

չարժանիթը, գլուխը պատին դարկածի պէս կը զգայ: Այնքան որ սահմակեցուցիչ մտապատկեր մը կ'ունենանք Արշակաւան անունի սոսկական յիշատակումովն իսկ:

Փաւստոսի մոլեռանդ հակակրօնութիւնը արքայական ընտանիքին հանդէպ պատճառ է որ Արշակաւանի գրուագը ներկայացնէ մեզի որպէս քստմեկի ծաղրանկարային խեղադար արարք մը: Խեղադարութենէն ալ անդին բան մը, որ կը դժուարանաս բնորոշել:

Այսպէս, ըստ Փաւստոսի, Արշակ թագաւոր քաղաք մը շինեց կողովատ գաւառի մէջ, Արշակաւան անունով: Երբ շինութիւնը լրացաւ, թագաւորը ամէն կողմ հրաման ուղարկեց, և հրամայեց մուսնեւորներուն որ հրապարակներուն բարձրաշաղակ ծանուցանեն արքայի հրամանը:

Եւ ի՞նչ է հրամանը: Ահաւասիկ Փաւստոս: «Եթէ մէկը մէկին պարտք է, եթէ մէկը ուրիշին բանով մը վնասեր է՝ թող բոլորը գան այդ դատաւներու, և ապահով կը լինին: Եթէ մէկը ուրիշի արիւն թափեր է, մէկուն վնասեր է, կրնը տարած է կամ պարտապան է, կամ մէկուն գոյքը գրաւած է, կամ ունէ մէկէն վախ ունի, թող այդ տեղ գայ, անոր դէմ դատ ու պահանջ չի լինիր: Եւ եթէ մէկը մէկուն բան մը պարտք է և պարտատէրը այդ տեղը գայ, անոր առանց դատի և արդարադատութեան բռնեն և դուրս հանեն»⁽²⁸⁾:

Ահա այս հրամանի վրայ, կը շարունակէ Փաւստոս, այդ տեղ ժողովեցան բոլոր գողերը, աւաղակները, արիւնապարտները, մարդասպանները, ստախոսները, խաբերանները, վնասարարները, գրպանահատները, զրկողները, դատի մէջ ստողները, զրպարտողները, կողոպտողները, յափշտակողները, ժլատները⁽²⁹⁾:

Երբ այսպիսի պատմութիւն բառացիօրէն ճիշդ համարես, ինչպէս դաբերով

(26) Փաւստոս, Դ. 12:

(29) Ինչպէս կ'երեւի չարագործներու այս թուումէն, Զորբորդ դարն ալ շատ տարբեր չէ եղեր մեր օրերէն: Ատենին այս ստահակները Հայաստանի մէջ իրենց շահատակութիւնները ի գործ դրած ըլլալու են որ պատմագիրը կը յիշէ մանրամասնութեամբ: Բայց քիչի մը կը տխրինք երբ, քիչ յետոյ, պատմիչը ծովածաւալ բաղմութիւններով կը լեցնէ քաղաքն ու հովիտը:

(26) Խորենացի, Գ. 25:

(27) Փաւստոս, Դ. 18:

այդպէս ընդունուած է, ալ ի՞նչ հարկ դարձանալու որ Արշակաւան անունը պօգալի խորհրդանիշ մը դառնայ մարդ էակի զազութիւն չարագործութեան:

Հետագայ պատմիչներ, մինչև Քսաներորդ դար, արձագանգեցին Փաւստոսի ըսածը Արշակաւանի մասին:

Եթէ այսպիսի անասելի մտադրութեամբ շինուած էր այս քաղաքը, ի՞նչպէս այս թագակիր հրէշը թոյլ տրուէր չ որ ապրի Արշակաւանէն վերջ:

Փաւստոսին հայ արքային վերադրած միտքը անխմաստ է և բոլորովին անընդունելի: Արշակի անհատականութիւնը, որպէս ամբողջութիւն ուսումնասիրելու, խորհնացիէն, Ամմիանոս Մարկելինոսէն, և նոյն իսկ Փաւստոսէն, այս քաղաքի շինութեան մասին տրուած յիմարական պատճառը մէկզի կը չպրահնք: Միւս կողմէ ալ բնաւ դժուարութիւն չենք ունենար արքայի իրական շարժառիթին վերահասու ըլլալու:

Անցեալի մէջ հայ թագաւորներ քաղաքներ շինած էին, ինչպէս, Արտաշէս, Տրգրան, Երուանդ, Վաղարշ, Սանատրուկ և այլն: Արտասովոր բան մը չկար քաղաքի մը կառուցման մէջ:

Բայց Արշակ աւելի նոր և ժամանակակից օրինակ մը ունէր իր աչքին առջև:

Զորրորդ դարու ամենամեծ գէպքը, Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, Մեծն Կոստանդինի կողմէ իր հռչակաւոր քաղաքին կառուցումն էր: Կոստանդնուպոլիս որը հետագային այնքան ճակատագրական դեր պիտի խաղար Հռոմէական Կայսրութեան քաղաքական և ընկերային կեանքին մէջ:

Կոստանդին վիթխարի չափերու վրայ շինեց իր քաղաքը: Նոր Հռոմ, պիտի մրցէր հին Հռոմի հետ: Փոքր Ասիոյ և Յունաստանի քաղաքները և տաճարները կողոպտուեցան իրենց արձաններէն և հարստութիւններէն, գեղեցկացնելու համար նոր քաղաքը, անոր հրապարակները և հասարակական շէնքերը: Երեսուցան պալատներ աշնուականներու համար, որոնցմէ ոմանք Հռոմէն եկան, ոմանք ալ կայսրէն ստացան իրենց տնտեսները: Եկեղեցիներ բարձրացան: Կայսրը հրամայեց Սուրբ Գրքի յիսուն օրինակներ պատրաստել՝ եկեղեցիներու մէջ գործածութեան համար⁽³⁰⁾:

Ամենէն ուշագրաւը, երբ քաղաքի շինութիւնը լրացաւ, հո՞ծ բնակչութիւն մը չուտով հոն հաւաքելու մտքով՝ կայսրը կարգ մը առանձնաշնորհութիւններ տուաւ ամէն անոնց, որոնք իրենց տեղերը ձգելով կուգային և կը հաստատուէին Կոստանդնուպոլսոյ մէջ:

Արշակ թագաւոր մանուկ էր երբ, չորս հինգ տարի անընդհատ կառուցման գործողութիւնները առաջ տարուելէ վերջ, Մայիս 11, 330ին, Կոստանդնուպոլիսը մեծաշուք հանդիսութիւններով կը նուիրագործուէր:

Արշակ գիտէր թէ նախարարներու գէժ իր պայքարը վերջ ի վերջոյ կրնար յանգիլ զինուորական բախման: Հայաստան աշխարհը կը ներկայացնէր քաղմաթիւ աւատապետ իշխաններու սեպհական կալուածներու համագումարը: Իւրաքանչիւր իշխան, առաւել կամ նուազ չափով անկախ էր իր բնագաւառին մէջ, ան ունէր իր զօրախումբը, որ արտաքին պատերազմի մը պարագային տրամադրելու էր թագաւորին:

Արշակունի արքան ունէր իր բանակը, ոստանիկներ, ընտրուած իր ընդարձակածաւալ կալուածներու բնակիչներէն:

Ներքին ճգնաժամի այդ օրերուն, Արշակ թագաւոր կ'ուզէր ունենալ հսկայական բազմութիւն մը, որ իրմէ զատ ո՛չ մէկը ճանչնար որպէս տէր, և որուն ինք կրնար կրթնիլ ի պահանջել հարկին:

Նոր մայրաքաղաք մը, նման Կոստանդնուպոլսոյ, Հայաստանի բոլոր քաղաքներէն ամենէն մեծը, որ ունենայ ստուար բնակչութիւն, նուիրուած թագաւորին, և պաշտպանուած անկէ, զօրեղ կռուան մը, կռնակ մը, պիտի ըլլար արքային:

Ինչ որ, սակայն, րազաւորի աչիքն ամենամեծ նշանակութիւն ունէր, ոչ թէ բնակչութեան գանձութիւն տուէրու եւ ստացուելի գինուորներու պարագան էր: Այլ այն թէ նոր մայրաքաղաքի բնակիչներուն ամենն ալ պիտի գային նախարարական կալուածներէ, որով ինչ չափով որ աւելային ուժը կ'աւելնար, նոյն չափով նախարարներու կարողութիւնը պիտի կոտորակուէր:

Երբ Արշակ նոր մայրաքաղաքի շինութեան ձեռնարկը որոշեց, զգուշացաւ յայտնել իր բուն նպատակը: Թերեւս միայն Հայր Մարգարէտը գիտէր զայն:

Ուստի առանց արգելքի քաղաքին կա-

(30) Eusebius, Life of Constantine, IV, 36.

սուցումը սկսաւ: Նմանէձեռնարկ մը, մանաւանդ հիմէն նոր սկսած, քանի մը տարուայ ժամանակ կը պահանջէր լրանալու: Կոստանդնուպոլսը, արդէն գոյութիւն ունեցող Բիւզանդիոն քաղաքը կորիզ ունենալով, չորս կամ հինգ տարի առած էր:

Արշակաւանն ալ երեք-չորս տարի կը պահանջէր:

Եւ երբ կը լմննար Արշակի մայրաքաղաքը, իր արքայական ապարանքով⁽³¹⁾, ինչպէս պիտի տեսնենք, աննախընթաց փոթորիկ պիտի պայթէր:

Փ Ա Ո Ւ Ն Ա.

ՅՈՒԼԻԱՆՈՍ ԿԱՅՍՐ

1. ԱՐՇԱԿ ԵՒ ՆԵՐՍԷՍ

«Այս ժամանակները Հայոց Արշակ թագաւորը այնքան ալ չէր ընթանար աստուածահաճոյ ճանապարհով: Որքան որ ան մանկութեան հասակին աստուածային իմաստութեամբ կը վարուէր, այնքան ալ չափահաս դառնալուն լիտութեան խէնէշութեան մէջ լինկաւ»⁽¹⁾:

Փաւստոսի այս բառերուն տուն տուած ըլլալու էր, ո՛չ թէ Արշակ թագաւորի քրիստոնէաւայել վարքէն ձանձրացած յանկարծ անբարոյական ամբարիշտ կենցաղաժարութիւն մը որդեգրելը, այլ պատմիչի սիրական հերոս Ներսէս կաթողիկոսի և Արշակի բախումը:

Երկու ազգականներու միջև, մին Արքայ, միւսը Հայրապետ, բախում մը ակընկալելի էր⁽²⁾ուչ կամ կանուխ:

Երկուքն ալ հզօր անհատականութեամբ օժտուած անձեր, և երկուքն ալ անգիջող նախանձախնդրութեամբ յամառ պաշտպան իւրաքանչիւրը իր սեպհական իրաւասութիւնները միւսին ոտնձգութիւններէն զերծ պահելու:

Թագաւորը, որ արքայական հեղինակութիւնը ամրապնդելու գլխաւոր միջոց կը

համարէ մեծ իշխաններու ուժը կտրատել, նոյնիսկ եթէ այդ պահանջէ ոմանց գլուխները զառակ իրենց մարմիններէն:

Կորովի և մաքրակրօն կաթողիկոսը, որ հոգինկրօն մենատրի և դաստիարակի իր շաւակնութեամբ, համոզուած է թէ Սուրբ Գրեհնական աստուածապարզ օրէնքները զերիվեր են բոլոր մարդկային կարգադրութեանց կանոններէն, ուստի ինքն է զերագոյն հեղինակութիւնը նոյնիսկ թագաւորին ի կարգ հրաւիրելու, երբ անոր այս կամ այն գործը քրիստոնէական կամ կրօնական կանգունաչափով պակասաւոր նկատուի:

Եւ հայրապետը չէր տատամսած քըննադատելու թագաւորը, նոյնիսկ խտրել ի կարգ հրաւիրելու զինք, կաթողիկոսի տեսակէտէ ոչ-քրիստոնէական արարքի մը համար, ինչպիսին, զոր օրինակ, Գնեկ իշխանի մահապատիժը:

Ներսէս կաթողիկոս, շնորհիւ իր աննկուն և անդադար գործունէութեան, ըստեղծած էր հեղինակութեան ուրիշ աղբիւր մըն ալ, աւելի ճիշդ կ'ըլլայ ըսել, իր հոգեւոր հեղինակութեան ամրակուռ ողնայար մըն ալ հայթայթեր էր, աշխարհիկ և պետական առումով, շնորհիւ այն հսկայական տնտեսական հարստութեան որ Հայ Եկեղեցիին էր: Իրմէ առաջ ալ եկեղեցին կալուածային և եկամտային մեծ հարստութիւն ունէր, բայց ինք բազմապատկեր էր զայն, և կարեւորը, կազմակերպուած հիմերու վրայ դրած:

Ոչ միակ հողային կալուածներ, այլ ուրիշ իրաւասութիւններ և արտօնութիւններ, զոր օրինակ, եկեղեցականներու տուրքերէ զերծ կացուցուիլը, ժողովուրդին կողմէ եկեղեցիին տրուած տասանորդը, պտուղ և հասը: Պետութեան հաշւոյն հարկահաւաքութիւնը, յետոյ հայ ժողովուրդի դատաստանական գործերը վարելու իրաւունքը, որ յանձնուած էր եկեղեցականներուն, այս ամէնը տնտեսական այնպիսի հսկայական ուժ մը կը ներկայացնէր որ եկեղեցիի պետին քաղաքական հեղինակութիւն ալ կուտար:

Երբ Ն. Ազոնց և իրմէ յետոյ Յ. Մանսեդեան կ'ըսեն թէ Հայ Եկեղեցին նախարարական ձև առաւ, կը մոռնան թէ այս եկեղեցական նախարարութիւնը, շնորհիւ իր եպիսկոպոսական թեմերու ցանցին, հա-

(31) Փաւստոս, Դ. 12:

(1) Փաւստոս, Դ. 12:

մահայաստանեան էր, և ոչ թէ միւս նախարարութիւններու նման, ուր իւրաքանչիւր նախարար իր քննադատունէն զուրս իրաւունքներ չունէր⁽²⁾։

Հասկնալի է, որ հայրապետ մը, եթէ խտտապահանջ և զօրաւոր նկարագրով մէկն է, պիտի չզոհէ իր սկզբունքները նոյնիսկ թագաւորի մը։

Արշակի յախուռն դործակիցը, Հայր Մարգարէտ, թերեւ թագաւորէն ալ առաջ նկատած էր կաթողիկոսութեան յարաճուն ուժը, և ատոր հաւանական սպառնալիքը արքայական դործունէութեան։ Ան նոյնիսկ քննադատական կծու խօսքեր ուղղած էր Ներսէս կաթողիկոսին, սպառնացած էր յարքունիս գրաւել այն բոլոր բարգաւաճ կալուածները։ Եւ Արշակունի տան այս անյողողղ ջատագովը նոյնիսկ նախատալի պարսաւանք թափած էր Տրդատ թագաւորի և իր յաջորդներու զլիսին, որ այսպիսի մեծամեծ կալուածներ «կանանց շորեր հագած հոգեւորականներու» տուած են։

Թագաւորի և կաթողիկոսի միջև սակայն, իրական բախում տեղի ունեցաւ երբ Արշակ յայտնեց իր որոշումը ամուսնանալու Գինլի ալիին Փառանձեմի հետ։

Բազմակնութեան խնդիր չկար։ Որքան ալ ոմանք, այս մէկ պարագային, Փաւստոսի և Խորենացիի միջին ակնարկութենէն այդպիսի եզրակացութիւն մը հանել ուզեն։

Երբ Արշակ Փառանձեմի հետ ամուսնանալու գաղափարը կը յուզէր, իր առաջին թագուհին, Օլիմբիա, հայ կեանքէն անհետացած էր։

Հոս պահ մը կանգ առնենք, և քննենք Փաւստոսի պատմածը Օլիմբիայի թունաւորման մասին։ Այս քստմեկի դուռագին միակ աղբիւրն է Փաւստոսը։ Խորենացի և ուրիշ հայ գրողներ իրմէ առնելով կը կրկնեն պատահածը։

Ըստ Փաւստոսի, Արշակ կ'ամուսնանայ

սպանուած Գինլի կնոջ Փառանձեմին։ Որքան Արշակ կը սիրէր կինը, սա այնքան կ'ատէր Արշակը։ Փառանձեմի այս ատելութեան պատճառաւ, Արշակ մարդ զրկեց Յունաց երկրը և կայսերական տոհմէն իրեն կին բերել տուաւ Օլիմբիան։ Թագաւորը Օլիմբիան սաստիկ սիրելուն Փառանձեմի նախանձը զրգոյց, որը մեծ ոխով լցուած միջոց կը փնտէր Օլիմբիան զեղբւրով սպանելու, բայց հնարք մը չէր գտներ, որով Օլիմբիան շատ զգոյշ կ'ապրէր։ Վերջապէս Փառանձեմը իրեն դաւակից գտաւ Մըջունիկ քահանան, որ Սր. Հաղորդութեան մէջ թոյն խառնելով տուաւ Օլիմբիային և սպանեց զայն⁽³⁾։

Ուրեմն, ըստ Փաւստոսի, Փառանձեմ Արշակի առաջին կինն է, որը իր ամուսինը ատելուն պատճառաւ, թագաւորը Օլիմբիան բերել կուտայ, և այս երկու կիները պալատ կ'ապրին, մինչև Օլիմբիային թունաւորումը։

Եթէ Փառանձեմ կ'ատէր Արշակը, ալ ինչո՞ւ պիտի նախանձէր այս ատելի անձի երկրորդ կամ երրորդ կին առնելուն։ Այս հարցումը կ'ընեն Փաւստոսի տողերուն անմիջական ազդեցութեան տակ։ Բայց այդ այնքան ալ վճռական չէ։ Անցնինք։

Խորենացիէն զիտենք թէ Ներսէս կաթողիկոս Պոսէն վերադառնալուն իր հետ բերաւ թէ՛ Գինլը և թէ՛ Օլիմբիան⁽⁴⁾։ Արշակ Օլիմբիային հետ ամուսնացաւ, զեռ Գինլը Փառանձեմի հետ չամուսնացած։

Փառանձեմի ատելութիւնը գէպի Արշակ ոչ միշտակ թագաւորի «թխադէմ և թաւամազ» ըլլալուն համար էր, այլ առաւելապէս Գինլի, Փառանձեմի սիրական ամուսնոյն, սպանիլը ըլլալուն։ Նման պարագայի տակ, Փառանձեմը, երիտասարդ ալրի և արքունիքէն զուրս մէկը, ի՞նչպէս կրնար մտքէն անցնել տարիներէ ի վեր Հայաստանի թագուհի Օլիմբիան թունաւորել, թագուհին, որուն այնքան կաթողին կը սիրէր Արշակ, կ'ըսէ միևնոյն Փաւստոսը։

Պատմիչը շատ աւելի տրամաբանական պատկեր մը կրնար ներկայացնել, եթէ, փոխանակ Փառանձեմի, Արշակին վերա-

(2) «Պրօֆ. Նիկ. Ազոնցն շատ ուղիղ զիտել է, որ նախարարական Հայաստանի հիմնական առանձնայատկութիւններէ մէկն է եղել, որ Հայ եկեղեցին, գտնուելով նախարարական միջավայրի ազդեցութեան տակ, իւրացրել էր նախարարական կազմակերպութեան պատրաստի ձեւերը և մեծ չափերով ենթարկուել էր ֆէտալականացման, կամ աւելի ճիշտը՝ նախարարականացման»։ (Մանգղեան, 109)։

(3) Փաւստոս, Դ. 15։

(4) Խորենացի, Դ. 21։

գրէր Օլիմբիային սպանութիւնը, ինչպէս Փաւստոսէն 1500 տարի վերջ Օրմանեան Արքեպիսկոպոս կ'ուզէ ընել, պատմական կնճիռներ հարթելու իր փութկոտ, երբեմն կամայական, և միշտ զիւրին յարգարումներով:

Բայց Փաւստոսի անհաշտ հակառակութիւնը «անօրէն Փառանձեմի» և անօր «ամենաչար կամքին», կը մղէ զինք յօրինելու Փառանձեմի և Մրջունիկի պատմութիւնը:

Իսկ օտարագրի գրողներուն, — որոնք կը յիշեն կամ գիտցած ըլլալու են Արշակը և Օլիմբիան — բացարձակ լռութիւնը այսպիսի անպատմելի ոճի իմ մասին, բոլորովին կը բեկանեն Փաւստոսի արժանահաւատութիւնը այս խնդրոյ վերաբերմամբ:

Անոնցմէ առաջինն է Ամմիանոս Մարկելինոս, որ այնքան թանկագին տեղեկութիւններ կուտայ Արշակի և Պապի ժամանակաշրջանի մասին, որ Հայաստան և Միջագետք եկած Բիւզանդական բանակի մէջ եղած է ատեն մը որպէս կայսերական անձնագահ գունդի անդամ, որ նաև կը յիշատակէ Արշակի և Օլիմբիայի ամուսնութիւնը: Հետագայ պատմաբաններէ ուղղամիտ և անաչառ հռչակուած այս Ամմիանոսը, անտարակոյս պիտի յիշէր նաև Օլիմբիայի սպանման պարագան, ինք որ առհասարակ, իր պատմութեան մէջ, դաւաճանական սպանութիւններ արձանագրելուն, զայրոյթը չի կրնար զսպել, որ Պապ թագաւորի սպանութիւնը նկարագրելուն ինքզինքէն կ'ելլէ և մինչև յոյն ճարտասան Դեմոսթենէսէն մէջբերում կ'ընէ կատարուածին վայրագ և բոլորովին անարդարանալի ոճի մը ըլլալը ընթերցողին հասկցնելու համար: Այս Ամմիանոսը լուռ պիտի չմնար Հռոմէական կայսեր մը նախկին նշանածին «բարբարոս» արքունիքի մը մէջ անօրինակ սպանման դէպքին:

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ

Երգչուհի (13)

ԳՐԱՆՕՍԱԿԱՆ

ԱՄԷՆՈՆ ՏԱՐԵԳԻՐԵՐ

Գ. Տարի, 1956

Կարօ Գէորգեան

Պէյրուս, Էջ 616, Գիմ 1 Սփրինգ:

Կարօ Գէորգեանի «Ամէնուն Տարեգիրք»-ի սկիզբը զանազաններէ տրուած զրուատալից տողերն ու անուշ գոհունակութիւնները և զբախտականներով եղած արտայայտութիւնները, հաղիւ թէ՛ կարենան զոյգն վերբերումը ընել այն ծանր ճիգերուն, որոնց շնորհիւ երեք տարիներէ ի վեր գոյութեան եկան կատարելութեան մօտեցող այս տարեգրքերը:

Այսօր գաղութահայ կեանքի մէջ հերոսութեան հաւասար գործ է հայ գրող և լեզուով թերթ և զիրք հրատարակելու մեղ շրջապատող ազգութիւններու և մշակոյթներու մաշումին ենթակայ, մենք տակաւ կը դադրինք դարաւոր մշակութային կեանքի տէր ժողովուրդի մը համբաւին հաւատարիմ ըլլալէ: Գաղթաշխարհի հայը տակաւ զիջելու վրայ է իր այն արժէքներէն՝ որոնք դեռ երէկ մեր անձեռնմխելի առաքինութիւնները կը կազմէին:

Կարօ Գէորգեանի «Տարեգիրք»-ը հերոսութեան հաւասար այս տաղնապն է որ կը մեղմէ, ստուար հատորով մեզի բերելու գաղթաշխարհի և Հայրենիքի զրականութեան, զեղարուեստի, պատմութեան, բանասիրութեան, մարդական, տեղեկագրական և գաղութային բազմազան իրադարձութիւններու կարելի հաշուեկշիռը, սրտազին ու քաղցր ընծայաբերումներով:

Մտածելու ձև մը դարձած է մեր մէջ հրատարակուող Տարեգրքերու չափանիշը ընդունիլ՝ երախտաշատ Թէոդիկի տարեցոյցները, որոնք շատ բան կը բերէին մեզի անշուշտ իրենց ժամանակի մեր մտաւոր ու ընկերային կեանքէն, սակայն մեր փափաքները պահանջքի վերածած՝ պիտի ուզէինք որ Կարօ Գէորգեանի «Ամէնուն Տարեգիրք»-երը զերազանցեալ յաւելումներով զային մեզի: Ատով միայն իրապէս յարգուած կ'ըլլար Թէոդիկի գործն ու յիշատակը:

Նպատակ չունինք հոս տեսութիւնը ընել տարեգրքերու, սակայն նկատի ունեն-